

**ÜSTÜNOVA, KERİME (2008); TÜRKİYE TÜRKÇESİ
AD İŞLETİMİ (BİÇİM BİLGİSİ),
KESİT YAYINLARI, İSTANBUL**

*Ebru SİLAHŞÖR**

Dilin ortaya çıkışı ve gelişmesiyle beraber geçmişten günümüze kadar dil alanında kayda değer çalışmalar yapılmıştır. Bunlar gerek dilin oluşum safhası, dönemleri, gelişimi gerekse dille ilgili kuralları kapsayan çalışmalardır.

Dil ile ilgili kuralları anlatan ve “dilbilgisi”, “gramer” adı altında yapılan bu çalışmalara son aylarda çıkan Kerime ÜSTÜNOVA’nın *Türkiye Türkçesi Ad İşletimi (Biçim Bilgisi)* başlıklı kitabı, bize bu konuda temel kaynak teşkil edecek bir eserdir.

Kendi yaklaşımları doğrultusunda kafalarda fazla soru işareti bırakmadan “Ad İşletimi” konusunu işleyen yazar, bu kitabıyla şüphesiz ki Türkiye Türkçesi dil bilgisi alanında çalışan öğretmen ve öğrencilere yol gösterici olacaktır.

Biçim Bilgisi, İşletim, Ad İşletme Eklerinin Sınıflandırılması, Dizin ve Kaynakça olmak üzere dört bölümden oluşan eserde ad işletme ekleri biçim bilgisi, sözdizimi, sözcük bilgisi ve anlam bilgisi dörtgeninde ele alınır.

Çalışmada özellikle söz dizimi ve biçim bilgisiyle ilgili yapım eki-çekim eki, çekim-işletme, özne, nesne, sözcük öbekleri, işlev, yalın durum vb. tartışmalı bazı konular öne çıkarılarak farklı görüş ileri sürenler karşılaştırılır. Örneğin, Türkçenin ad yapıları bir dil olup olmadığı konusunda çeşitli görüşler ortaya atıldığını söyleyen ÜSTÜNOVA, “ad kuramı”nı destekleyen ve bu kuramın karşısında duran bilim adamlarının görüşlerini bildirir. Çekim-işletim terimlerinin anlamının ve kapsamının birbirine karıştığını belirterek, bu terimler üzerinde çokça tartışmaların yapıldığını vurgular. Çekim, türetme ve işletme kavramlarını farklı bakış açılarıyla ortaya koyup bunlarla birlikte kendi görüşlerini işletme ve türetme eklerinin ortak özellikleri ve farklılıklarını da vurgulayacak biçimde ele alır. Meselenin ortaya konuşunda örneklere yer verilerek konunun anlaşılması, istisna örnekler de göz ardı edilmeden sağlanır.

* Arş. Gör., Erzincan Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Dili Anabilim Dalı, ebru_silahsor@hotmail.com

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

ÜSTÜNOVA, birinci bölümde Türkiye Türkçesinde benimsenen “kök ve ek” formülüne açıklık getirerek, kök ve ek hakkında yirmi kural sıralar. Bu yirmi kuralın onu kökle, onu eklerle ilgili yapısal özellikleri açıklar. Türkçede kökleri, eylem ve ad kökleri olmak üzere ikiye ayırarak geleneksel dilbilgisinde ad köklerinin bağımsız, eylem köklerinin bağımlı biçimbirimler olarak benimsendiğini ancak; adların, dil adı verilen dizge içinde ileri doğru gitmek, maceralarını tamamlamak, sistemi çalıştırmak için başka dil birimlerine bağlanmak zorunda olduklarını vurgular.

Yazar, “İşletim” adı altında oluşturduğu ikinci bölümde, ad işletme eklerine genel anlamda değinerek, durum eklerini içine alan bu ekleri; “Adı Ada Bağlayan Ad İşletme Ekleri” ve “Adı Eyleme Bağlayan Ad İşletme Ekleri” olarak ikiye ayırır. Ad işletme edatlarının da tıpkı adı ada bağlayan işletme ekleri gibi sistemin bir parçası olduğunu belirtir ve kitabında işletme / işletim terimlerini kullanarak şöyle bir sınıflandırma yapar:

1. Ad İşletme Ekleri

1.1. Adı Ada Bağlayanlar

1.1.1. Tamlayan Durumu

1.1.2. Tamlanan Durumu

2. Adı Eyleme Bağlayanlar

2.1. Özne Durumu

2.2. Nesne Durumu

2.3. Zarf Tümleci Durumu

3. Ad İşletme Edatları

doğru	önce	ait	özgü	göre
ile	dolayı	gayrı	gibi	böyle
kadar	karşı	ötürü	rağmen	için
değın	evvel	başka	beri	dair
dek	öte	geri	sonra	

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

4. Ulam Ekleri

4.1.Çokluk Ulamı

4.2.Grup Ulamı

4.3.Küçültme Ulamı

4.4.Duygu Ulamı

ÜSTÜNOVA, üçüncü bölümde; ad işletme eklerinin sınıflandırmasını açıklayarak, Türkçemizdeki kullanımlarını örneklerle gösterir. Çalışmanın omurgası olan bu bölümde Hocamız, amacını “Ad işletiminin, dizge olarak gördüğümüz dildeki gücüne dikkat çekmek ve Türkiye Türkçesinin bazı yapısal özelliklerini bir daha vurgulamak” şeklinde ifade eder.

Adı ada bağlayan ad işletme ekleri, tamlanan ve tamlayan durumu olarak iki gruba ayrılıp anlamsal işlevlerinden yola çıkılarak alt başlıklar oluşturulur. Yazar, tamlanan durumundaki ekleri, sahiplik-aitlik ve belirtme işlevindeki iyelik ekleri olarak sayar. İyelik eki alan her birimin ad tamlaması oluşturmayacağına dikkat çeker. Belirtme işlevindeki iyelik ekiyle kurulan, geleneksel dil bilgisinde “belirtisiz ad tamlaması” olarak adlandırılan Uludağ Üniversitesi, Palandöken Kayakevi, çocuk arabası, yemek odası vb. tamlamalara “belirtisiz sıfat tamlaması” diyerek iyelik eklerinin aitlik, sahiplik ve belirtme işlevlerinin sözcük öbeklerini adlandırırken dikkate alınması gerektiğini ileri sürer. Tamlayan durumunu; sahiplik-aitlik, bulunma, bütün-parça, eşitlik, karşılaştırma, varlık, yokluk, sıra-sayı, paylaşım, benzerlik, nitelik, süreklilik, çokluk abartı sebep, görelilik, denklik, mesafe, duygu ve küçültme bildiren tamlayan ekleri olarak sınıflandırır. Dış görünüşü aynı olan ekin birden fazla yerde görülmesini “Türkçede biçimleri aynı, işlevleri ve kategorileri farklı ekler vardır.” kuralına dayandırarak ekleri adlandırmada şunlara dikkat edilmesi gerektiğini belirtir: 1. Ekin geldiği dil birimi, 2. Bağlanılan dil birimi, 3. Ekin yaptığı işin biçimsel yönü, 4. Ekin yaptığı işin anlamsal boyutu.

Adı eyleme bağlayan ad işletme eklerini özne, nesne ve zarf tümleci durumları olarak sınıflandırır. Cümlede özne, nesne görevini üstlenmek için dil birimlerinin ad görevini alıp ad işletimine girmelerinin zorunlu olduğunu, bu nedenle dil birimlerini özne, nesne durumuna getiren ad işletme eklerinin böyle adlandırılmasının gerektiğini savunur. Bazı durumlarda bu kural, zarf tümleci için geçerlidir.

Türkçenin yapısı gereği cümlede asıl unsur yüklemdir. Yüklem bir ekle birlikte özneyi bünyesinde taşıdığından özne de asıl

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

unsur konumunda bulunur. Yazar bu konuya dikkat çekerek yüzey yapıda yer alması da öznesiz cümle olamayacağını belirtir. Özne durumunu anlatırken birincil özne ve ikincil özne durumu diye sınıflandırma yaparken bu adlandırmanın amacının karışıklıkları gidermek olduğunu vurgular. Geleneksel dil bilgisinde öznenin yalnızca yalın durumda bulunması gerekir görüşlerine karşılık {-Ø} (yalın durum) biçim birim ekiyle çekimlenenleri birincil özne; {-I}, {-A}, {-DA}, {-Dan}, {-CA} ekleriyle çekimlenenleri, ikincil özne olarak adlandırır.

Nesne durumunu birincil nesne ve ikincil nesne olmak üzere iki grupta sınıflandırır. Cümle oluşturan dil birimlerine biçimsel açıdan yaklaşıldığından geleneksel dil bilgisinde sadece belirtme durumuna girmiş adların nesne sayıldığını ancak, biçimsel işlevlerin yanında anlamsal işlevler de dikkate alındığında, diğer durum ekleriyle oluşmuş bazı tamlayıcıların da nesne olarak benimsenmesi gerektiğini ileri sürer. Nesneye bu açıdan bakan Hocamız, nesne durumunun {-Ø}, {-I}, {-A}, {-DA}, {-Dan} ekleriyle gerçekleştirildiğini belirtir, {-Ø}, {-I} ekleriyle nesne olanlar için birincil nesne; {-A}, {-DA}, {-DAn} ekleri aracılığıyla eylemden etkileneni gösteren dil birimleri için ikincil nesne terimlerini kullanır. Özne ve yüklemi söz diziminin asıl unsurları olarak kabul eden yazar, yüklemi geçişli eylemden oluşan cümlelerde nesnenin de zorunlu öge olduğunu belirtir. “Nesne olmanın koşullarından biri, ad olup ekli ya da eksiz birincil nesne durumuna girmektir.” diyerek bazı dilbilgisi kitaplarında görülen sıfatın nesne oluşu, zarfın nesne oluşu, edatın nesne oluşu, bağlacın nesne oluşu ifadelerinden kaçınmak gerektiğini vurgular. Zarf tümleci durumunda yalnız, bünyesinde ad işletme ekleri taşıyan zarf tümleçlerine yer verir. Böylece adı eyleme bağlayan bazı ad işletme eklerinin zarf tümleci yapma işleviyle kullanıma çıktıklarına dikkat çeker.

Ad işletme edatları sınıflandırmasında, ad işletme ekleriyle ad işletme edatlarının ortak yönleri ve farklılıkları sıralanıp, ad işletme ekleriyle edatlar, işlevleri bakımından eşleştirilir. Edatlar, tıpkı ekler gibi tek başlarına kullanıma çıkamazlar, mutlaka bağlandıkları ad sayesinde varlık gösterebilirler. Türkçedeki edatların adlarla birlikte kullanıma nasıl girdikleri, edatlar tek tek ele alınarak anlatılır.

Yazar yaptığı sınıflandırmada ad işletme eklerine dâhil oldukları hâlde, bir dil birimini bir başka dil birimine bağlayamayan ve anlamsal işlevi ise geldiği sözcükle sınırlı olan ekleri de ulam ekleri adı altında bir grupta toplar. {-lAr}, {-gil}, {-CA}, {-Cık} eklerinin oluşturduğu bu grubu kendi içinde dörde ayırır: Çokluk ulamı, grup ulamı, küçültme ulamı ve duygu ulamı.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Ad işletme eklerinin işlevleri ve oluşturdukları bileşik ekler, ad işletim eki olmadıkları halde bünyelerinde bu ekleri bulunduran ulaç ekleri ve türetme ekleri bu bölümde ele alınır. Eklerin Türkiye Türkçesindeki kullanımları, Türkçenin eski dönemlerindeki biçimleri, göz ardı edilmeden değerlendirilir. s“Ad işletme eklerinin bir kısmı, eylemlere gelebilen ekler içinde yapım eki, görev değiştirici ek vb. niteliklerle kullanılmıştır. Böyle olunca ad işletiminden çıkmış olmaktadır.” diyerek bu eklere fazla değinmeden geçilmiştir. Yazar bu bölümün sonunda ad işletme eklerinin oluşturduğu sözcük öbeklerini de aktarır.

Dördüncü bölümde dizin ve kaynakça verilmiştir. Kaynakçaya bakıldığında eserin geniş bir taramadan sonra olduğu gözlerden kaçmaz.

Ad işletimi kapsamında “durum ekleri” üzerinde çok araştırma yapılmış ve bir o kadar da tartışma olmuştur. Türklük Bilimine kazandırılan bu eserler ileriye kaynaklık edecek ve dille ilgili tartışmalara da yeni bakış açıları sunacaktır. Türkçemizin bitmeyen bir hazine oluşuna her geçen gün yayınlanan bu çalışmalar birer kanıttır. Dilde çalışanlara böyle güzel bir eser kazandırdığı için, özellikle de bizim gibi bu işe yeni başlayanlara yol gösterici olduğu için Kerime ÜSTÜNOVA’ya teşekkürlerimizi sunuyoruz.